УДК 821.161.1–1.09:130.2

М. В. ДЯЧЕНКО

ТЕМА МАНДРІВНИЦТВА В ПОЕЗІЇ С. ЄСЕНІНА

Розглядаються філософські мотиви в поезії С. Єсеніна, акцентується увага на етико-естетичних аспектах творчості поета.

Ключові слова: *життя, мандрівництво, отчий дім, космізм, художнє мислення, душа, ностальгія.*

Рассматриваются философские мотивы в поэзии С. Есенина, акцентируется внимание на этико-эстетических аспектах творчества поэта.

Ключевые слова: *жизнь, странничество, отчий дом, космизм, художественное мышление, душа, ностальгия.*

The article deals with S. Yesenin's philosophical motifs in poetry; it is specificated ethic and aesthetic aspects of his works.

Key words: *life, wandering, ancestral home, cosmism, artistic thinking, soul, nostalgia.*

Кого жалеть? Ведь каждый в мире странник –
Пройдет, зайдет и вновь оставит дом.
О всех ушедших грезит конопляник
С широким месяцем над голубым прудом.

С. Есенин

Мандрівництво — це особливий стан духу й особлива стратегія життя. Його основи — в певній психологічній настанові людини в її ставленні до світу, у відчутті неприв'язаності до кого-небудь або до чого-небудь. Ця настанова відома здавна, вона культивувалася у філософсько-етичних ученнях стоїків, і ще більше — у вченнях Сходу (буддизм, даосизм): чим менше прив'язаності до світу і його феноменів, тим менше страждань і розчарувань.

С. Єсенін називав себе «мандрівним мандрівником» [1, с. 151]. У цьому словосполученні закодовані різні смисли. Особисте життя поета немовби зумовило його мандрівництво. З двох років батьки віддали його на виховання до діда по матері, в цій родині і пройшло все його дитинство. У доволі ранньому віці (із сімнадцяти років) розпочав самостійне життя — спочатку Москва, потім Петербург. Доля його закинула до Європи, побував він і в Америці, багато подорожував по Росії, долучився до культури Сходу (перебування на Кавказі, в Баку). У цьому сенсі С. Есенін — мандрівник, котрий багато бачив і багато пережив: і як людина, що рано пішла з рідного дому у великий світ, і як мандрівник у прямому розумінні цього слова.

Много я видел и много я странствовал,
Много любил я и много страдал...
[1, с. 232].

Можна припустити, що в дитинстві і ранній юності поету бракувало родинної ласки і ця обставина значною мірою зумовила його мандрівництво. Очевидно, цим можна пояснити його багаторазові

в цілому невдалі спроби створити сім'ю і невдоволеність шлюбами, які виникали напівстихійно.

Що спонукає людину до мандрів, що шукає вона віддалік батьківської хати, назавжди залишеної нею? Багато в чому це пошуки самої себе, завітної мрії, того краю, де вона може заспокоїти своє серце, досягти душевної злагоди.

Где ты, где ты, отчий дом,
Гревший спину под бугром?
Синий, синий мой цветок,
Неприхоженный песок.
Где ты, где ты, отчий дом?
[1, с. 28].

У цих рядках начебто прояснюється розгадка мандрівництва С. Єсеніна. Усе його життя — пошук «втраченого раю» — домашнього вогнища, тобто того місця, того способу життя, тієї спільноти, де йому, як у дитинстві, було б комфортно і в духовному, і в матеріальному вимірах. І тут ми виходимо на тему «дому» у творчості поета, саме в ній безпосередньо втілена ідея мандрівництва. «Батьківська хата», «рідна домівка», «рідний дім», «низкий дом с голубыми ставнями» — усе це символи вкоріненості життя, такого стану особистого буття, коли людина вигукує: «Краще над усе в себе вдома!» Вона все життя переймається тим, щоб у неї був свій дім як у вузькому, так і в широкому смислах цього слова. У вузькому смислі — дім як рідна домівка, родина, в широкому — батьківщина, мала і велика. Ця завітна мрія була для поета основною і до кінця не здійсненою. Тому він іноді вважав себе «бездомником»:

Все мы бездомники, много ли нужно нам.
Все, что далось, про то и пою.
[1, с. 232].

Рання «бездомність» поета значною мірою зумовила тематику його поезії, її ліричність і одночасно філософічність. До речі, С. Єсенін, будучи ще поетом-початківцем, навчався на історико-філософському відділенні Московського міського народного університету ім. А. Л. Шанявського. Можливо ця обставина сприяла тому, що у творчості поета поступово на зміну романтичним мріям про прекрасні, нерозгадані краї прийшло філософсько-поетичне розуміння світу як вселенського дому людей, домокосмосу з його «немой млечностью», численними сузір'ями.

С чей-то ласковости вешней
Отгрустил я в синей мгле
О прекрасной, но нездешней,
Неразгаданнной земле.
Не гнетет немая млечность,
Не тревожит звездный страх.
Полюбил я мир и вечность.

Как родительский очаг.
[1, с. 58].

Серед сузір'їв повинна обов'язково бути і «його» зірка, зірка мандрівника, що є дороговказом, життєвим орієнтиром. «Гори, звезда моя, не падай, бросай холодные лучи...», — звертається до неї поет [1, с. 153]. Зірка на вечірньому або нічному небосхилі — постійний небесний поводир мандрівного поета:

Я по первому снегу бреду.
В сердце ландыши вспыхнувших сил.
Вечер синею свечкой звезду
Над дорогой моей засветил
[1, с. 10].

Інколи він вдається до образу трьох дороговказних зірок, що віддзеркалюються у воді — річки, ставка, озера:

И светились из воды
Три далекие звезды
[1, с. 28].

Або ще така поетична думка:

Я покинул родимый дом,
Голубую оставил Русь.
В три звезды березняк над прудом
Теплит матери старой грусть
[1, с. 32].

«Космізація» художнього мислення поета цілком природно поєднується із зачарованістю земним буттям — рідним краєм, рязанськими лісами і полями, луками і водами, перелісками і піщаними косогорами, окремо зростаючими берізками і кленами, і, звичайно ж, квітами і травами. Космічні мотиви в його поетичній творчості найяскравіше відображені в образі місяця, що трапляється майже в кожному другому вірші поета. У цьому сенсі його можна назвати не стільки «зірковим», скільки «місячним» поетом. Дивно, але образ сонця в єсенінській поезії зустрічається дуже рідко, його репрезентацією частіше за все є зоря — ранкова або вечірня. Така особливість поезії стає зрозумілою в контексті теми мандрівництва, до якої поет постійно звертається у своїх віршах. Місяць — такий же мандрівник у космічному світі, як і сам поет. Він світить по-різному в окремих краях, завжди мінливий і нагадує життя мандрівника, що бродить по світу. Лермонтовська характеристика хмарин небесних, як «вечных странников», цілком прийнятна і для єсенінського сприйняття місяця, який постає у віршах, по суті, як «друге его» поета, уособлюючи складні повороти долі, виражаючи широку палітру його почуттів і настроїв.

Сочинитель бедный, это ты ли
Сочиняешь песни при луне?
Уж давно глаза мои остыли

На любви, на картах и вине.
А луна влезает через раму,
Свет такой, хоть выколи глаза...
Ставил я на пиковую даму,
А сыграл бубнового туза
[1, с. 158].

Місяць є і засобом вираження трагічного світовідчуття поета.

Снежная равнина, белая луна
Саваном покрыта наша сторона.
И березы в белом плачут по лесам.
Кто погиб здесь? Умер? Уж не я ли сам?
[1, с. 162].

Цей же настрій передає поет і в «Черном человеке»:

... Месяц умер,
Синеет в окошко рассвет.
Ах, ты ночь!
Что ты наковеркала?
Я в цилиндре стою.
Никого со мной нет.
Я один...
И разбитое зеркало...
[1, с. 28].

І навіть складні соціальні колізії, що виникають в «епоху змін», революційних подій у його рідному краї, він вважає за можливе передати за допомогою «місячних» асоціацій.

А месяц будет плыть и плыть,
Роняя весла по озерам...
А Русь все так же будет жить,
Плясать и плакать у забора
[1, с. 104].

Місяць виражає глибину ліричних почуттів поета, його мандрівницьку ностальгію за отчим краєм, місцями своєї юності.

Свет луны таинственный и длинный,
Плачут вербы, шепчут тополя,
Но никто под оклик журавлиный
Не разлюбит отчие поля
[1, с. 234].

***

Синий туман. Снеговое раздолье,
Тонкий лимонный лунный свет.
Сердцу приятно с тихой болью
Что-нибудь вспомнить из ранних лет.
[1, с. 222].

***

Какая ночь! Я не могу...

Не спится мне. Такая лунность!
Еще как будто берегу
В душе утраченную юность
[1, с. 198].

***

Вечером синим, вечером лунным
Был я когда-то красивым и юным.
Неудержимо, неповторимо
Все пролетело ... далече ... мимо...
Сердце остыло, выцвели очи...
Синее счастье! Лунные ночи!
[1, с. 116].

За допомогою місячного сяйва (а воно то тепле і ласкове, то холодне і непривітне) мандрівний поет передає тонкі відчуття свого душевного стану:

В первый раз я от месяца греюсь,
В первый раз от прохлады согрет,
И опять и живу, и надеюсь
На любовь, которой уж нет
[1, с. 231].

***

Снежная замять дробится и колется,
Сверху озябшая светит луна.
Снова я вижу родную околицу,
Через метель огонек у окна
[1, с. 232].

С. Єсенін порівнює південний («тегеранський») місяць зі своїм, північним («рязанським»), і це порівняння не на користь південного. Північний місяць йому рідніший, він сприймається душевніше і світить тепліше, хоча, може, і не так яскраво, як південний. Під місяцем на великій планеті в різних її місцях — різне життя, місяць теж усюди різний і сприймається по-різному.

Потому, что я с Севера, что ли.
Что луна там огромней в сто раз,
Как бы ни был красив Шираз,
Он не лучше рязанских раздолий.
Потому, что я с Севера, что ли?
[1, с. 244].

***

Лунным светом Шираз осиянен,
Кружит звезд мотыльковый рой.
Мне не нравится, что персияне
Держат женщин и дев под чадрой.
Лунным светом Шираз осиянен
[1, с. 248].

Багато психологічно точних і часто не очікуваних порівнянь знаходимо в поета стосовно місяця. Власне, це не стільки художній «опис» місяця, скільки душевно-місячна симфонія почуттів поета, яку повністю відтворити надто складно. Для цього слід цитувати майже всі його вірші. Не можна не замилуватися такими, наприклад, «місячними» метафорами: «луна золотою порошею осыпала даль деревень»; «на грядки серые капусты волноватый рожок луны по капле масло льет»; «и пляшет сумрак в галочьей тревоге, согнув луну в пастушеский рожок»; «золотою лягушкою луна распласталась на тихой воде»; «месяц, всадник унылый, уронил повода»; «ягненочек кудрявый — месяц гуляет в голубой траве»; «рыжий месяц жеребенком запрягался в наши сани»; «месяц, словно желтый ворон, кружит, вьется над землей»; «вяжет взбалмошная луна по полу кружевные узоры»; «даль подернута туманом, чешет тучи лунный гребень»; «над окошком месяц. Под окошком ветер. Облетевший тополь серебрист и светел». Інтенсивне місячне сяйво поет називає «лунным пожаром», «белой лунностью», «светом во все концы».

Безсумнівно, місячність як відбиття ідеї космізму у світовідчутті поета допомагає йому повніше, душевніше утвердити свій статус мандрівної людини, для якої «ничто не ново под луной». Зірки, місяць, зорі ранішня і вечірня — усе це космічні феномени, котрі безпосередньо виявляють душевну «субстанцію» поета. Повернемося ще раз до вже цитованого вище, «космічного» за змістом вірша.

Не гнетет немая млечность,
Не тревожит звездный страх.
Полюбил я мир и вечность,
Как родительский очаг!

[1, с. 58].

Ці есенінські поетичні філософеми — не нові в російській поезії, вони трапляються у творчості майже всіх видатних поетів. Достатньо пригадати державінського «Бога», вірші «Радеет облаков летучая гряда» О. Пушкіна, «Пожар на небесах» П. Вяземського, «Выхожу один я на дорогу» М. Лермонтова, «Благовонная ночь, благодатная ночь» А. Фета, «Два голоса» Ф. Тютчева, романс В. Чуєвського і П. Булахова «Гори, гори, моя звезда», інше.

С. Єсенін відсумував («отгрустил») по terra incognito, він не жахається зіркової безодні, на відміну від Б. Паскаля, вона для нього — рідний дім, поет сприймає її як данину і готовий співіснувати в гармонії з нею.

Я хочу быть тихим и строгим.
Я молчанью у звезд учусь.
Хорошо ивняком при дороге
Сторожить задремавшую Русь.
Хорошо в эту лунную осень
Бродить по траве одному

И сбирать по дороге колосья
В обнищалую душу-суму
[1, с. 105].

Поет ще раз нагадує всім нам про «збирання колосків» у наших мандрах дорогами життя. Куди кличуть вони нас, який нам призначено шлях і що очікує нас? Минають дні за днями — світлі й темні, найчастіше сірі, і цей калейдоскоп закарбовано поетом у класичному стилі:

В дорогу дальнюю, ни к битве, ни к покою
Влекут меня незримые следы,
Погаснет день, мелькнув пятой златою,
И в короб лет улягутся труды
[1, с. 283].

Одна з проблем сприйняття людиною життя полягає ще й у тому, що воно занадто драматизується. Причиною, зокрема, є її намагання дійти в усьому глибинних основ буття. Вона не може змиритися з тим, що глибини світу ноуменального, як зазначав І. Кант, недосяжні для пізнання, залишаючись «річчю в собі». І їй тривожно жити, хочеться душевного спокою і усталеності життя. Звідси виникають проблемні запитання, що є «вічними»:

Кто я? Что я? Только лишь мечтатель,
Перстень счастья ищущий во мгле,
Эту жизнь живу я словно кстати,
Заодно с другими на земле
[1, с. 206].

Що ж робити? Як жити в ситуації невизначеності з питань цієї онтологічної проблематики? Ось що підказує серце поета:

Жить нужно легче, жить нужно проще,
Все принимая, что есть на свете.
Вот почему, обалдев, над рощей
Свищет ветер, серебряный ветер.
[1, с. 189].

Срібний вітер... Він, дійсно, срібний у певному значенні слова. С. Єсенін, тонко відчуваючий і душевно сприймаючий природу, не погрішив проти істини, використовуючи слово «срібний» стосовно характеристики вітру. Зимою відсвічують сріблом укриті інеєм тополі, клени і берези, що обдуваються вітром.

Над окошком месяц. Под окошком ветер.
Облетевший тополь серебрист и светел
[1, с. 188].

Сріблястого відтінку набувають гаї, «в шелковом шелесте снежного шума». «Срібним» вітер стає і тоді, коли начебто перебирає, як струни, віти тополь особливої породи: їх листя мають сріблясте забарвлення. Ці тополі розкидані по всьому широкому просторі східноєвропейської рівнини так, як і окремі зарості верболозу зі сріблистим листям. Під вітровими потоками листя яскраво виблискує при сонячному або ж

місячному світлі. І ця срібновітрова симфонія заворожує. Споглядання мерехтливої вітрової стихії, що переливається міріадами срібних іскор, викликає в людини відчуття особистої причетності до неї, душевної схвильованості і глибокої естетичної насолоди. Так інколи ми захоплено милуємося витонченими художніми витворами, зробленими зі срібла.

Інтуїція підказує поету: жити треба легше, простіше — прийняти все таким, яким воно вже є, яким воно «сталось». І в цій поетичній думці поета міститься глибока мудрість:

Только я в эту цветь, в эту гладь,
Под тальянку веселого мая,
Ничего не могу пожелать,
Все, как есть, без конца принимая.
Принимаю — приди и явись,
Все явись, в чем есть боль и отрада...
Мир тебе, отшумевшая жизнь
Мир тебе, голубая прохлада
[1, с. 207].

Звісно, жити легко і просто — складно, майже неможливо, адже це – ідеали, а вони, як відомо, — недосяжні вершини, до яких спрямовує життєву ходу мандрівна людина. Але поет у своїх інтуїтивних прозріннях правий: життя слід сприймати таким, яким воно є, не ускладнюючи і не спрощуючи його.

У певному смислі таким же ідеалом, віртуальною реальністю для мандрівної людини є поняття «отчий дім». В уяві поета «отчий дім» — це не просто родинне помешкання, місце, де людина вперше побачила світ. Він постає як збільшений до космічних масштабів дім — світ, у якому судилося людині жити і в якому вона — лише гість. У цьому космічному вимірі людина-мандрівник «пройдет, зайдет и вновь оставит дом» [1, с. 149].

Рідний дім — стартова площадка, «космодром» для людини як вселенського мандрівника. Будда, Лао-цзи, Сократ, Ісус Христос, Марк Аврелій, О. Хайям, Басьо, Г. Сковорода, О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Гоголь, Т. Шевченко, Л. Толстой та багато інших митців і мислителів — усі вони — вселенські мандрівники. Їхня кінцева мета — шлях до самих себе, до усвідомлення єдності людини і світу. Мандрівник наприкінці шляху — це і та, і вже не та людина, що пройшла цей шлях, починаючи від отчого дому. Повернення в прямому смислі цього слова до нього не буде. На це звертає увагу поет:

Не вернусь я в отчий дом,
Вечно странствующий странник
[1, с. 151].

Починається шлях людини-мандрівника від «маленького дому» — колиски, останнє ж його пристанище — теж «маленький дім», котрий у слов'янських мовах позначається словом «домовина». Замикається спіральне коло.

Но на склоне наших лет
В отчий дом ведут дороги.
Повезут глухие дроги
Полутруп, полускелет
[1, с. 15].

Такий алгоритм мандрівництва вбачає поет, за цим алгоритмом живе кожна людина.

В этом мире я только прохожий,
Ты махни мне веселой рукой.
У осеннего месяца тоже
Свет ласкающий, тихий такой...
[1, с. 231].

Що хотів сказати поет цими поетичними рядками? Мабуть, таке: усі ми — мандрівники, перехожі, що шукають свій рідний дім. Отже, підбадьор подорожнього, обнадій його, поспівчувай йому, скажи добре напутнє слово або просто проведи його привітним поглядом.

Список літератури

1. Есенин С. А. Не жалею, не зову, не плачу: Стихотворения, поэмы / С. Есенин. — М. : Изд-во Эксмо, 2005. — 384 с.

Надійшла до редколегії 10.09.2012 р